

Význam slov / synonyma, antonyma – způsoby ověřování jejich znalosti v různých typech testových úloh.

I.

VÝCHOZÍ TEXT K ÚLOZE

1. Dělal si z toho těžkou hlavu.
 2. Byl těžký kuřák.
 3. Nesl těžké zavazadlo.
 4. Podporoval rozvoj těžkého průmyslu.
 5. Utrpěl těžké popáleniny.
 6. Pomohl jí pověsit těžké závěsy.
 7. Byl zápasníkem v těžké váze.
 8. Vyřešil těžkou hádanku.
 9. Nesnášel těžkou vůni jejího parfému.
 10. V jídelně byl těžký vzduch.
 11. Způsobil nehodu s těžkými následky.
 12. Vybral si těžký studijní obor.
 13. Měl těžkou alergii na ořechy.
 14. Po lahvi vína měl těžký jazyk.
 15. Přednášel o škodlivosti těžkých kovů.
 16. Těžké větve jabloní se náhle zlomily.
 17. Měl víčka těžká únavou.
 18. Kvůli závodům omezil těžkou stravu.
- (CZVV)

1 bod

Ve výchozím textu se vyskytují celkem dvě věty, v nichž je slovo těžký antonymem slova snadný. Napište čísla těchto vět. Chybějící dílčí odpověď nebo zápis jakéhokoli slova či jakékoli číslice, které nevyhovují zadání úlohy, jsou považovány za chybu.

V úloze je uvedeno 18 významově nesouvisejících vět, každá obsahuje výraz těžký, až v zadání úlohy je uvedeno antonymum, které budeme posuzovat a hledat odpovídající dvojici.

Jeden z nejjednodušších typů úlohy pro rodilého mluvčího, pro žáka s OMJ nese riziko, že nebude znát všechny – přenesené – významy slova. Uvedené jednoduché věty jsou jednoznačné.

Strategie:

- Zjistit, jaká slova budu posuzovat – SNADNÝ (v zadání úkolu) x TĚŽKÝ (v každé větě výchozího textu).
- Uvědomit si význam dvojice, kterou budu posuzovat TĚŽKÝ (= **OBTÍŽNÝ, NÁROČNÝ**) x SNADNÝ (= LEHKÝ, NEOBTÍŽNÝ, NENÁROČNÝ), pokud to lze, najít si k posuzovaným slovům synonyma, která jsou přesnější, jednoznačnější, význam nepřenesený.
- Nahradit slovo těžký slovem snadný postupně v každé větě a rozhodnout, zda jde o správnou odpověď.
- V případě nejasnosti/nejistoty nahradit slovo ve větě synonymem a zkusit, zda řešení nepůjde lépe.
- Úloha má nízké bodové ohodnocení, je třeba ji pro 1 bod vyřešit celou správně (najít správně obě věty). Je proto důležité se u úlohy nezdržet dlouho a neztratit čas, zejména v případě, kdy si významem posuzovaného slova v jednotlivých větách nejsem jistý. V případě hádání odpovědi je pravděpodobnost uhádnutí správné odpovědi velmi malá, nicméně je možné zkusit odpovědět namátkou, protože body se do záporných hodnot neodečítají.

Dostupné z portálu www.inkluzivniskola.cz, vytvořeného společností META, o.p.s. za finanční podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Provoz portálu je spolufinancován z prostředků Evropského fondu pro integraci státních příslušníků třetích zemí.

MINISTERSTVO VNITRA
ČESKÉ REPUBLIKY

II.

VÝCHOZÍ TEXT K ÚLOZE

(1) U něj doma jsem byl poprvé někdy mezi vánočními svátky a Novým rokem. Možná to bylo sedmadvacátého, možná o den později. Mistr seděl v křesle.

„Dáte si vizouru?“

Nedal jsem si.

„A to já si zase dám.“

(2) Vstal, šel k oknu té rohové místnosti v domě na Kampě, kde se kdysi procházel abbé Dobrovský, a otevřel domácí bar. Nalil si do číšky trochu skotské, ochutnal, pochvalně pokýval hlavou a dolil si **pořádně**.

„Tak mám takový nějaký tušení, že se nám tu něco bude dít. **Patrně** nějaká reforma.“

S **nepředstíraným** zájmem jsem se zeptal, zda pro to má nějaké pádné důvody.

„Poněvadž už to takhle dál nemůže jít. Tohleto samoděržaví už je tak ukrutně nadržené, že samo praskne. Pak z něj bude buď samoprasklina, nebo se z toho vyklube něco holýho. A to je určitě pro začátek dobrý.“

Hned nato vešla jeho žena a pravila, že v tomhle státě je to bez perspektivy a abych se od toho starého fantasy nenechal zfanfrnět. Můj hostitel se celou tu dobu, co jeho žena cosi hledala v pokoji, na ni díval s **nesmírnou** shovívavostí. Když odešla, prohlásil:

„Ženské, ty jsou odjakživa bez fantazie. Tohle slýchám už přes čtyřicet let.“

(3) Později se mi ve slabé chvílce přiznal, že jeho žena má pravdu. Že to opravdu nemá perspektivu. Ale toho prosincového podvečera roku *****, v předtuše bouřlivých událostí pražského jara, několik dní před pádem Antonína Novotného, několik měsíců před zveřejněním Dvou tisíc slov, Jan xxxxx věřil. A když člověk věří, je tu pořád ještě nějaká perspektiva.

(Vzhledem k povaze jedné z úloh není zdroj výchozího textu uveden.)

1 bod

Kterou z následujících dvojic slov lze v kontextu výchozího textu považovat za **antonyma**?

(První slovo vždy pochází z výchozího textu a je v něm vyznačeno tučně.)

A) patrně – nepatrně

B) nesmírný – smírný

C) pořádně – nepořádně

D) **nepředstíraný – předstíraný**

V této úloze posuzujeme 4 různé dvojice antonym, je nezbytné posuzovat je v souvislostech v textu (vždy, pokud je v úloze uvedeno „v kontextu výchozího textu“). Je totiž možné, že uvedené dvojice by v jiných souvislostech antonymy být mohly, nicméně v kontextu uvedeného textu nikoliv.

Strategie:

- Uvědomit si význam dvojice, kterou budu posuzovat, pokud to lze, najít si k posuzovaným slovům synonyma, která jsou přesnější, jednoznačnější, význam nepřenesený (například PATRNĚ – ZŘEJMĚ; NESMÍRNOU – VELKOU, OHROMNOU...). Uvědomit si důležitost kontextu, slova v nabídce mohou mít mimo výchozí text jiný význam.
- Dosazovat postupně do textu posuzované antonymum, vždy ověřit platnost kontrolou významu minimálně celého souvětí.
- V případě nejasnosti/nejistoty nahradit slovo ve větě synonymem a zkusit, zda řešení nepůjde lépe.
- Úloha má nízké bodové ohodnocení, navíc se posuzuje několik významově různých dvojic. Je proto důležité se u úlohy nezdržet dlouho a neztratit čas, zejména v případě, kdy si významem posuzovaného slova v jednotlivých dvojicích nejsem jistý. Uhádnout lze s 25% pravděpodobností, což je relativně vysoké číslo.

III.

VÝCHOZÍ TEXT K ÚLOZE

(1)

Kdyby to naše drahé slunce žhavé
dnes ještě bylo starým Héliem,
tím bohem, k němuž lidé modlili se
stojíce zpřímá, okouzlení dnem;
kdyby to bůh byl zářící a žhnoucí,
jenž hore kráčí s krásnou slávou svou –
já bych ho prosil, uprosil ho jistě
modlitbou vroucí, čistou, pohanskou,

(2)

aby jen ještě jednu krůpěj světla,
jímž **jinde** tolik již se naplýtval,
do nitra vložil tobě, sladká ženo,
jíž osud za milence blázna dal,
básníka, blázna, paskvil živitele,
jenž za krásou se honí chiméří,
básníka, slunce milovníka v době,
jež básníkům ni slunci nevěří.
Nikoli však, bys více milovala
ten jeho nikdy nekotvící vrak:
já myslím, že s tou trochou slunce v duši
bys líp ho aspoň pochopila pak.
(S. K. Neumann, Kdyby to naše slunce...)

1 bod

Vypište z druhé části výchozího textu **příslovce s významem na jiném místě**.

Úloha se zaměřuje na synonymii. Nenabízí dvojici slov k posouzení jako v předcházejících případech. Zadavatel naopak očekává aktivní vyhledání odpovídajícího výrazu v textu.

V tomto smyslu se úloha nejeví jako příliš obtížná, pokud lze počítat s tím, že žák význam výrazu v zadání skutečně zná. Problémem ovšem je množství textu, který je navíc poetický, pracuje tedy i s obrazností a znalostí okrajového lexika – např. archaismů (krůpěj) či nářečních výrazů (hore). Řídce používané tvarosloví (stojíce, bys) může také porozumění komplikovat.

Strategie:

- Po přečtení zadání si uvědomit význam výrazu NA JINÉM MÍSTĚ, zkusit si už v prvním kroku před čtením textu najít vhodné synonymum (JINDE, KDESI...).
- Při četbě správné části textu (druhá část) postupovat pečlivě po slovech, hledat připravené synonymum či podobné slovo, vyhodnocovat, zda uvedená slova neodpovídají zadání.
- V případě, že si žák není jist významem výrazu v zadání nebo mu odpovídající význam v textu nejde nalézt, je vhodné vzhledem k nízkému bodovému ohodnocení řešení opustit a vrátit se k němu, pokud zbyde čas.

IV.

VÝCHOZÍ TEXT K ÚLOZE

Zprvu prorežimní spisovatel, nějaký čas i člen KSČ, nakonec nepřítel režimu – tím vším byl *****. Tento rodák z Brna vstoupil do literatury jako básník, proslulým se však stal až díky svým prózám. Dnes **patří** k nejpřekládanějším autorům na světě. Z doby před emigrací pochází jeho povídkový soubor Směšné lásky nebo román xxxxx, jedna z nejzásadnějších próz o absurditě života v totalitním státě. Tento příběh, odehrávající se v komunistickém Československu, začíná nevinným studentským vtípkem, který **vede** k vyloučení ze studia. Když se Ludvík, jeden z vypravěčů tohoto románu, chce později pomstít původci svých nesnází, snaha o odplatu vyzní naprázdno. Za kritiku režimu si nadějný prozaik vysloužil zákaz publikování. Krátce před sedmým výročím srpnové invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československa proto vycestoval do Francie a natrvalo se tam usadil. Rodnou zemi mohl navštívit až po sametové revoluci. Do své vlasti pak zavítal ještě několikrát, vždy ovšem v pozici cizince s francouzským pasem (československého státního občanství ho totiž v roce 1979 zbavil komunistický režim). Českým občanem se spisovatel stal až 28. listopadu 2019, listinu o nabytí českého občanství mu při civilním obřadě v jeho pařížském bytě předal velvyslanec ČR ve Francii. Během života ve Francii uznávaný autor učil na vysokých školách a také se věnoval psaní. Postupně začal psát francouzsky, posledním románem, který napsal česky, je Nesmrtelnost. Jeho francouzské romány ovšem dlouhá léta v češtině vůbec nevycházely, kvůli špatným zkušenostem s neautorizovanými překlady k tomu totiž spisovatel nedal svolení. Zlom nastal až v roce 2020, kdy v českém překladu Anny Kareninové vyšel jeho nejnovější román Slavnost bezvýznamnosti. Podle odborníků se tímto dílem dvaadevadesátiletý spisovatel rozloučil se svou literární kariérou. (www.irozhlas.cz; L. Soldán a kol., Přehledné dějiny literatury III, upraveno)

1 bod

Které z následujících tvrzení o dvou slovech tučně vyznačených ve výchozím textu je pravdivé?

- A) Slovo patřit je v textu užito ve významu být ve vlastnictví někoho a slovo vést je v textu užito ve významu mít něco na starosti.
- B) Slovo patřit je v textu užito ve významu být součástí určité skupiny a slovo vést je v textu užito ve významu mít něco na starosti.
- C) Slovo patřit je v textu užito ve významu být ve vlastnictví někoho a slovo vést je v textu užito ve významu mít něco za následek.
- D) Slovo patřit je v textu užito ve významu být součástí určité skupiny a slovo vést je v textu užito ve významu mít něco za následek.

Tato úloha z oblasti synonymie patří k těm, které nejsou obtížné, pokud jde o prosté zadání úkolu (porozumět významu dvou slov uvedených v textu), „překombinované“ zadání úlohy řešení komplikuje i pokud žák významy slov zná.

Strategie:

- Po přečtení zadání si uvědomit, co vlastně posuzují:
 - zda význam slova PATŘIT je být ve vlastnictví někoho nebo být součástí určité skupiny
 - zda význam slova VÉST je mít něco na starosti nebo mít něco za následek
- Obě tučně vytištěná slova v textu posuzovat z těchto hledisek. Nelze prostým způsobem slova nahradit, žák musí význam posoudit porovnáním významů (**patří** k nejpřekládanějším autorům – je v jejich vlastnictví nebo **patří** k nejpřekládanějším autorům – je součástí této skupiny). Stejně bude žák postupovat s dalším slovem.
- Poté co významy najde, je třeba pečlivě vyhledat správnou kombinaci v řešení.
- Ohledně bodového ohodnocení platí výše uvedené.

V.

VÝCHOZÍ TEXT K ÚLOZE

(1) „Překlady knih jsou plné chyb,“ hlásá titulek v časopise. Média ***** přehánějí, protože dnes už lze čtenáře zaujmout jen patřičně razantním tvrzením. Chyby v překladech nepochybně jsou, celá problematika je však o dost složitější.
 (2) V překladatelství hraje důležitou roli praxe. Stejně jako se chirurg nejvíc naučí na sále, překladatel musí sbírat zkušenosti především na těžkých knížkách. Žádný učený ale z nebe nespadá. V románu, který přeloží začátečník, může být **klidně** i dvacet zásadnějších chyb. Teď si asi říkáte: to mně by se nikdy nestalo. Ale stalo, odpovídám. Pravděpodobnost, že na těch lánech stránek uvidíte třeba windows (okna) místo widows (vdovy), je totiž vysoká. Představa posmutnělých oken xxxxx spolu kanastu je poněkud bizarní, vidíte? Jestliže je však příběh dostatečně bláznivý, podobnou chybu při kontrole neodhalí ani redaktor. (3) Nepodlehnete ale mylnému dojmu, že chyby vznikají jen kvůli přehlédnutí. Ty nejhorší uděláte zpravidla tehdy, když si některé skutečnosti neověříte. Ve svém prvním překladu (thriller Orel přistál) jsem na poslední chvíli změnil větu „Letadlo hořelo a on nemohl vyskočit“ na „... on se nemohl katapultovat“. Téhle chyby bych se **určitě** nedopustil, kdybych si býval zjistil, že první úspěšná katapultáž v bojových podmínkách byla provedena až v roce 1944, tedy dva roky po událostech popisovaných v knize.
 (4) Chybovat může také korektor nebo sazeč. (Jednou mi třeba sazečka ze zdechlin udělala vzdechlina.) Co tedy myslíte, kolik chyb je už moc? Jedna na deset tisíc znaků? Na sto tisíc znaků? Těžko říct, profesionál bude mít patrně přísnější kritéria než laik. Ať tak či onak, překladatel má oproti chirurgovi nespornou výhodu: z papíru krev neteče.

(Host 9/2018, upraveno)

1 bod

Které z následujících tvrzení je pravdivé?

(Slova klidně a určitě pocházejí z výchozího textu a jsou v něm vyznačena tučně.)

- A) Slova klidně a neklidně jsou v kontextu výchozího textu antonymy, totéž platí i pro dvojici slov určitě – neurčitě.
- B) **Slova klidně a neklidně nejsou v kontextu výchozího textu antonymy, totéž platí i pro dvojici slov určitě – neurčitě.**
- C) Slova klidně a neklidně jsou v kontextu výchozího textu antonymy, slova určitě a neurčitě však v kontextu tohoto textu antonymy nejsou.
- D) Slova klidně a neklidně nejsou v kontextu výchozího textu antonymy, slova určitě a neurčitě však v kontextu tohoto textu antonymy jsou.

VÝCHOZÍ TEXT K ÚLOZE

Raně gotický hrad Bezděz nechal vybudovat Přemysl Otakar II. ve 13. století, nejspíše v 60. letech. Když král zemřel, stal se Bezděz **dočasným** vězením pro ovdovělou královnu Kunhutu a Přemyslova malého syna Václava. Následník trůnu však v zajetí údajně nestrádal. V období husitství byl nedobytný hrad důležitou oporou pro katolickou církev. V 17. století se na krátkou dobu stal majitelem Bezdězu Albrecht z Valdštejna. Svůj smělý plán, tedy přestavět hrad na barokní pevnost, však vojevůdce nikdy neuskutečnil. Po třicetileté válce se Bezděz proměnil v klášter. Když byl klášter zrušen, jeho vybavení se rozprodalo a hrad začal chátrat. Počátkem 19. století byl už Bezděz zříceninou. Zbytky starobylého sídla byly často inspirací pro umělce. Zřícenina Bezdězu i jezero v její **blízkosti** inspirovaly třeba českého spisovatele ***** Jeho básnická skladba xxxxx, v níž pomíjivost člověka kontrastuje s věčnou krásou přírody, je považována za vrchol českého romantismu. Tragický osud loupežníka Viléma, zachycený v tomto díle, upoutá i dnešní čtenáře. Bezděz je také spojen s mnoha pověstmi. Jedna z nich vypráví o tom, proč byla hradní kaple zasvěcena sv. Michaelovi, přemožiteli ďábla. Lidé se prý takto zbavili čertů, kteří se zjevovali na cimbuří a ztěžovali všem život. (P. David; V. Soukup, Hrady, zámky a tvrze; www.hrad-bezdez.eu, upraveno)

1 bod

Které z následujících tvrzení je pravdivé?

(Slova dočasný a blízkost pocházejí z výchozího textu a jsou v něm vyznačena tučně.)

- A) Slova dočasný a trvalý nejsou v kontextu výchozího textu antonymy, totéž platí i pro dvojici slov blízkost – vzdálenost.
- B) **Slova dočasný a trvalý jsou v kontextu výchozího textu antonymy, totéž platí i pro dvojici slov blízkost – vzdálenost.**
- C) Slova dočasný a trvalý nejsou v kontextu výchozího textu antonymy, slova blízkost a vzdálenost však v kontextu tohoto textu antonymy jsou.
- D) Slova dočasný a trvalý jsou v kontextu výchozího textu antonymy, slova blízkost a vzdálenost však v kontextu tohoto textu antonymy nejsou.

Dvě výše uvedené úlohy posuzující antonyma patří mezi obtížnější jak z hlediska srozumitelnosti zadání, tak z hlediska nároku na úvahu nad významem slov. Obtížnost je ovlivněna volbou dvojic slov a frekvencí jejich užití. To může obtížnost snižovat či zvyšovat. První z úloh pracuje s kladnou a zápornou verzí slova, druhá úloha posuzuje dvojici antonym s různým kořenem slova.

Strategie:

- Po přečtení zadání si uvědomit, co je třeba posoudit: zda uvedené dvojice výrazů jsou v kontextu výchozího textu antonymy.
- Dosadit první dvojici a odpovědět, zda ano, či ne. Stejně postupovat s druhou dvojicí.
- V testovém sešitě si dělat poznámky – škrtnat si špatné odpovědi už ve chvíli, kdy je jako špatné vyhodnotím.
- Pečlivě vyhledat správnou odpověď v řešení, využít k orientaci grafiku – podtrhat si, v čem se odpovědi liší, škrtnout či kroužkovat odpovědi.

VI.

VÝCHOZÍ TEXT K ÚLOZE

Vstoupím do kanceláře doktora Bivoje. Přestože je jedním z nejuznávanějších odborníků v astrofyzice, již bych jednou rád kraloval, nemůžu říct, že by byl můj hrdina. Do práce je zažraný tak, že to zastínilo vše ostatní. Věří, že ve vesmírných smítkách objeví mimozemský život. Vysedává ve své kanceláři, **studuje** kosmický prach a cpe se chlebem s řízkou. Knír má pořád plný drobků a jeho židle stále víc klesá pod tíhou jeho tělesné schránky, kterou tak zanedbává. Dvakrát denně se odkolébá o patro výš do posluchárny a přednáší o galaxiích – je to daň, kterou musí platit, aby si udržel kancelář. Každý pátek vytáhne ze zásuvky slivovici. Nalije nejen sobě, ale i mně, svému asistentovi, a začne fantazirovat o Nobelovce, kterou prý jednou jistě získá. Tu práci nedělám pro směšný univerzitní plat nebo pro pochybnou čest známkovat seminárky, z nichž doktora „jímá existenciální zoufalství“. **Vzal** jsem to, protože také toužím proměnit svou posedlost vesmírem v celoživotní náplň.

Zrovna třídím články, když se mě doktor Bivoj zeptá: „Byl váš děda na něco hrdý?“

„Na to, že padesát let miloval jednu ženu. A že pracoval rukama.“

Doktor Bivoj otevře zásuvku, místo slivovice ale vyndá jakousi neoznačenou láhev.

Nalije nám a začne zeširoka: „Mám chatu v horách. Jezdím tam, jak jen můžu. Jeden místní děda chová slepice v obýváku a na dvorku pálí jablka. Tu kořalku potom rozdává svým sousedům a je šťastný, když jim chutná.“

„To jsem nevěděl, že si někdy berete dovolenou,“ prohodím.

„Víkendy patří svobodě a chaosu,“ vysvětlí. Pak se pořádně napije a pokračuje:

„Lidi z té vesnice jsou jako váš děda, Jakube. Ctižádost pro ně znamená něco docela jiného, vedou **daleko** prostší život.“

Víte, já se chtěl proslavit. Tam v té vesnici jsem si ale uvědomil, že mé ambice jsou rakovina, která mě zabíjí.“ (Vzhledem k povaze jedné z úloh není zdroj výchozího textu uveden.)

1 bod

Kterou z následujících dvojic slov **nelze v kontextu výchozího textu považovat za synonyma?**

(První slovo z každé dvojice pochází z výchozího textu a je v něm vyznačeno tučně.)

A) studuje – zkoumá

B) vzal – odebral

C) zrovna – právě

D) daleko – mnohem

Úloha má přímočaré zadání, na druhou stranu je třeba posoudit významový vztah mezi 4 dvojicemi slov, pracujeme zde navíc i s přenesenými významy (což je pro synonymii typické a komplikující porozumění) – vzal, daleko. V tomto smyslu je obtížná, což je ještě posíleno záporným zadáním úlohy, na které je potřeba upozornit a s takto zadanými úlohami je třeba intenzivněji pracovat. Často jsou matoucí i pro rodilé mluvčí.

Strategie:

- Uvědomit si s ohledem na záporné zadání co hledám (nehledám) – co je a co není synonymum
- Podobná jako v předchozích případech – nejdříve je třeba posoudit, zda významům rozumím, poté dvojice dosazovat do vět ve výchozím textu a hledat správné řešení.
- Typ úlohy – multiple choice – dává slušnou šanci řešení uhádnout, stojí proto za to i při mírné nejistotě označit úlohu, kterou žák považuje za nejpravděpodobnější. Toto platí u všech úloh tohoto typu.

Zdroje:

- CERMAT: Didaktické testy dostupné na: <https://maturita.ceremat.cz/menu/testy-a-zadani-z-predchozich-obdobi/cesky-jazyk-a-literatura/testy-a-zadani-cesky-jazyk>